

Redakcija: Algis Mickūnas, Arūnas Sverdiolas, Saulius Žukas
Šį numerį sudarė Saulius Žukas

Žurnalą parėmė
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Tekstai:

- Paolo Fabbri, „Introduzione“, in A. J. Greimas, *Semantica strutturale*, © Meltemi, 2000
Paolo Fabbri, „Prefazione. Un terminale inaugurale“, in A. J. Greimas, J. Courtés, *Semiotica. Dizionario ragionato della teoria del linguaggio*, © Bruno Mondadori, 2007
Algirdas Julius Greimas, „Préface“, in *La Lettre. Approches sémiotiques. Les Actes du VI e Colloque Interdisciplinaire*, © Éditions Universitaires Fribourg, Suisse, 1988
© Alphonso Lingis, 2003
Dominique Janicaud, „Jacques Derrida“, in *Heidegger en France II. Entretiens*,
© Éditions Albin Michel S.A., 2001
Maurice Merleau-Ponty, *Fénoménologie de la perception*, © Éditions Gallimard, 1945
© Agnė Jurčiukonytė, 2008
© Nijolė Vasiljevienė, 2008
Vytautas Kavolis, „Arts, Social and Economic Aspects of The“, translated with permission from *Encyclopædia Britannica* © 1974 by Encyclopædia Britannica, Inc.
© Neringa Mikalauskienė, 2008
© Ingrida Vėgelytė, 2008

Vertimai:

- © Vertimas į lietuvių kalbą, Dainius Būrė, 2008
© Vertimas į lietuvių kalbą, Kęstutis Nastopka, 2008
© Vertimas į lietuvių kalbą, Danutė Bacevičiūtė, 2008
© Vertimas į lietuvių kalbą, Erika Sabaliauskaitė, 2008
© Vertimas į lietuvių kalbą, Jūratė Skersytė, 2008
© Vertimas į lietuvių kalbą, Kęstas Kirtiklis, 2007

© Baltų lankų leidyba, 2008

Žurnalas leidžiamas dukart per metus
Adresas: Kęstučio g. 10, LT-08116 Vilnius
Printed in Lithuania

ISSN 1392-0189

ĮŽANGA [Į LAIŠKO SEMIOTIKĄ]

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

Laiškas, kai imi svarstyti, pasirodo esąs sudėtingas semiotinis objektas. Šis ne laiku atėjęs į galvą apibūdinimas primena Šarlio Bovari kepurę¹: tai visokiausių disciplinų daugialypių sąveikų ir transformacijų vieta; įvairūs požiūriai – skaitytojas turės progą tuo įsitikinti – įnirtingai siekia suartėti. Laiško medžiagiškumas skatina tyrinėti popierių ir jo tekstūrą, rašalą ir jo spalvą, voką, paslaugiai apglobiantį turinį. Simbolinį laiškų cirkuliacijos matmenį galima laikyti visuotinės mainų struktūros atveju, taip pat pasitikinčių vienas kitu subjektų santykių raiška; tie santykiai, tuo pat metu ir pristabdomi, ir palaikomi, savo kraštutine forma sutampa su „maloniomis dovanėlėmis“.

Nekalbėsime apie priešistorines laiško ištakas, nors perėjimas nuo šnekos prie rašto, arba galima jų autonomija, – svarstyтина problema: pašnekesys yra drauge ir daugiau, ir mažiau negu susirašinėjimas, o šių dviejų formų skirtumui įsisąmoninti proksemiųjų² laiko ir erdvės variacijų nepakanka. Nuo Fromentin'o³ laikų žinoma, kad „nebuvimas turi ypatingų padarinių“, jis sukuria įtampas ir žadina vaizduotę: mūsų Hermis Trismegistas⁴ nepalšia rūpinęsis šio susirašinėjimo, kuris atrodo plokščias ir neutralus, ateitimi tam, kad suteiktų jam naujos gėlmės, kad paverstų nebuvimą kvapnia esatimi.

Be abejo, laiškų mainai yra kultūros reiškinys, kintantis tam tikrais socialinio laiko ir erdvės atžvilgiais. Mūsų vakarietiškame kontekste tai yra griežtai reglamentuota institucija, epistolinio mokėjimo veikti aksiologija bei tipologija; ji drauge ir sutartinė, ir privaloma, pavaldi dviem susikryžiuojantiems klasifikacijos kriterijams: tematikai, atitinkančiai pasirinktojo diskurso tipą (šeimyninį, komercinį, politinį, religinį), ir adresatų morfologinėms skalėms (vieša/privatu, pavaldinys/viršininkas, vyrai/moterys). Šie dvejopi stereotipai valdo visų laiškų rašymą, aprėpiančią ir mokėjimo veikti etiką, ir kulinariųjų receptų pragmatiką. Šitaip aprenkti jie beldžiasi į retorikos duris reikalaudami, kad leistų jiems, kaip literatūriniam žanrui, patekti į Literatūrą.

Kad keitimosi laiškais institucija pavirstų literatūriniu žanru, reikia, kad ji atitiktų tam tikrus papildomus reikalavimus. Tik kartotiniam ir izotopiniam tęstinumui įsitvirtinus sakymo lygmeniu, klausimo/atsakymo schema pasirodo kaip vientisas diskursas dviem balsais, o komunikacijos aktantai pavirsta naratyviniais subjektais, kurie vystosi priklausomai nuo tolydžio besikuriančios istorijos. Negana to: kad funkcinė sąveika – „kai sakyti reiškia daryti“ – užleistų vietą subjektų bendrininkavimui, diskurso subjektai privalo įsiasmeninti, pasiskelbti individualiais įaistrintais subjektais. Iš tiesų, epistoliniai atlikėjai susitinka įveikdami erdvės ir laiko nuotolius, priklausančius nuo rašytinės formos, susikurdami voko „pastogėje“ uždara rašymo erdvę, kuri juos saugo ir išskiria iš socialinio pasaulio: šitaip sudarytoje intersubjektyvumo terpėje subjektyvumai gali atsiskleisti ir atpažinti vienas kitą.

Vis dėlto, kad epistoliniai mainai būtų pripažinti kaip literatūrinis žanras, reikia dar, kad svetima, nepatenkančio į šį lauką skaitytojo, akis persmelktų ką tik atsiradusį intymumą, paversdama jį spektakliu ir diskursyvine konfigūracija. Dar vienas žingsnis, ir rašytojas pagaliau tampa visagaliu šio spektaklio režisieriumi. Tai jau pabaiga: tai, kas buvo tik paprasta „realių“ atlikėjų komunikacija, tampa „nerealio“ autoriaus ir skaitytojo

komunikacija. Supaprastinus pirminį intersubjektyvumą iki literatūrinės „formas“, įsikuria naujas intersubjektyvumas, kuris skiriasi ir nuo ankstesniojo, ir nuo galimų sinkretinių atlikėjų, – tai sakymo instancija⁵. Nuo šiol signifikato funkciją perims „gilesnė“ izotopija, kurią padės atpažinti literatūrinis signifikantas, pasižymintis specifine forma – diskursyvine konfigūracija, vadinama „keitimusi laiškais“. Perkeldamas pašnekovų figūras į tekstą, autorius pateikia savo „ištarbę“ kaip „tarimą“ ir pasikliauja skaitytoju, kuris iššifruoja šitaip „atjungtą“⁶ figūratyvų pasaulį kaip visuminio idiolektinio⁷ subjekto antrinio „įjungimo“⁸ raišką. Taigi būdingas literatūrai nerealumo efektas jau beveik pasiektas.

Tokia generatyvinė literatūros istorijos, o šiuo konkrečiu atveju, – epistolinio žanro samprata nėra nei „reali“ savo istoriškumu, nei „realistinė“ savo ideologija, bet ji praverčia, kai siekiama aprašyti literatūrinių formų raidą kaip sąlygų visumą, būtiną šiuolaikinei „literatūriškumo“ sampratai.

Tik po tokių bendrų pasvarstymų galima kelti klausimą dėl literatūrinių „formų gyvenimo“ ir dėl taip sukurto žanro ypatumų. Semiotiniu požiūriu čia susiduriama su tuo, kas vadinama pasakytu sakymu, t. y. dvinarės komunikacinės struktūros vaidinio projekcija anapus subjekto instancijos. Nuo tada, kai Rimbaud pareiškė, kad „aš yra kitas“, visi žino, kad „aš“ tėra beviltiškos pastangos atrasti savo tapatybę. Filosofai aiškina, jog tam, kad ši tapatybė susikurtų (ar būtų įsivaizduojama), jai reikia „kito“, kurį jinais stengiasi atpažinti „veidrodyje“: taigi subjekto atsiradimas įmanomas tikrai intersubjektiniu pavidalu. Iš šių epistemologinių prielaidų aiškiai matyti, kaip pasakytas sakymas, ypač kai jis yra rašto atidėtas, gali įvairiomis formomis atkurti pradinį poros ir antrininko žaismą, tik jam įmanomu būdu parodyti, kokiomis aplinkybėmis „aš“, „kitame“ ieško savęs, ir patvirtinti galimą „aš“ vaidinio ir nesuvokiamos „aš“ būties tapatumą. „Aš–tu“ užsadarymas užantspauduotame voke, atsiskyrimas nuo išorinio pasaulio kuria **intymumo** erdvę, tinkamą aistringiems atlikėjams

subjektams įsikurti, ir **paslapties** erdvę, skatinančią apsinuoginti bei teikiančią iliuziją, kad galima viską išsakyti ir išnaudoti savo sakymą iki galo. Taip epistoliniai mainai tampa geidulingos subjekto metafizikos vieta.

Tačiau pereidami nuo vieno komunikacijos matmens prie kito, nuo šnabždomo nuoširdumo iki skaitytojo įsibrovimo, susiduriame su **atskleistu** (o kartais ir pažeistu) **intymumu**. Taigi epistolinį žanrą galiausiai apibūdina dviguba sudėtinė izotopija, kurioje vienu metu ir pakaitomis išryškėja bei susipina išskyrimo ir bendrininkavimo įspūdis, kur susiraizgo dvejopas mylinčiojo ir smalsaujančiojo malonumas.

Kadangi literatūra, pretenduojanti į tiesos ieškojimą, iš tiesų tėra tik tiesosakos, „teisingo melavimo“, strategija, epistolinis žanras pasirodo kaip galimas „subjekto tiesos“ ieškojimas, gebantis „alternatyvios krypties veiksmingu intensyvumu“ sukelti prasminį **autentiškumo** efektą.

Iš prancūzų kalbos vertė KĘSTUTIS NASTOPKA

Versta iš: A. J. Greimas, „Préface“, in *La Lettre. Approches sémiotiques. Les Actes du VIe Colloque Interdisciplinaire*, Fribourg: Editions Universitaires Fribourg Suisse, 1988.

Nuorodos

Žr. Gustave Flaubert, *Ponia Bovari*. Vertė Juozas Urbšys, Vilnius: Žaltvykslė, 2007, p. 8:

„Tai buvo sudėtingo tipo galvos apdangalas, joje matei visokių elementų – ir grenadierų kiverio, ir ulonų šalmo, ir cilindro, ir kailinės kepurės, ir naktinės kepuraitės, – žodžiu, viena iš tų nesąmonių, kurių bežadis darkumas esti tiek pat išraiškingas kaip kvailio veidas. Ji buvo kiaušinio formos, ištempta ant banginio ūsų; aplink ją ėjo pirmiausia trys storos palankos, viršum jų – raudonas graižas, o dar aukščiau – eilė aksomo ir triušio kailiuko rombų; galiausiai, pačiame viršuje, buvo toks kaip ir maišas, kuris baigėsi ištemptu ant kartono daugiakampiu, įmantriai galionais išvedžiotu, o iš jo tabalavo ant ilgos plonutėlės virvės branktelės, aukso siūlais aprauktas, primenantis gilę.“ [Čia ir toliau vertėjo pastabos.]

- ² Proksemija – semiotinė disciplina, nagrinėjanti subjektų ir objektų išsidėstymą erdvėje, jų suartėjimą ir nutolinimą.
- ³ Eugène Fromentin (1820–1876) – prancūzų dailininkas, rašytojas ir menotyrininkas.
- ⁴ Trismegistas – triskart galingiausias, Hermio epitetas vėlyvojoje antikoje. Su Hermiu Trismegistu buvo siejami okultiniai mokslai ir slapti hermetiški tekstai.
- ⁵ Pasak semiotikų, sakymas yra kalbinė pakopa, kurią logiškai presupponuoja baigtinis pasakymas. Sakymo instanciją apibrėžia asmens, vietos ir laiko nuorodos: aš – čia – dabar.
- ⁶ „Atjungtas“ nuo sakymo situacijos pasakymas pateikia asmenis ir daiktus objektuvuojančioje perspektyvoje: sakymo „aš“ virsta pasakymo „ne aš“, „čia“ – „ten“, „dabar – „tada“.
- ⁷ Idiolektas – reikšmės, priklausančios nuo semiotinės individo veiklos.
- ⁸ Antrinis „jungimas“ grąžina pasakymą į įsivaizduojamą sakymo instanciją.